

НАДЗБРУЧАНСЬКІ СЕЛА – ДОЛЯ ПОДІЛЕНА НАВПІЛ

Недря Т. В.

*Кам'янець-Подільське позашкільне навчально-виховне
об'єднання, м. Кам'янець-Подільський, Україна*

kampod.nedrya@gmail.com

Сучасна наша історія – війна, в якій український народ протистоїть агресору, зазіхаючому на територіальну цілісність України. Вивчення та переосмислення подій визвольних змагань, життя українців в умовах російської окупації вчить українців робити певні висновки заради подальшого розвитку країни. Особливо цікаво вивчити історію одноіменних сіл, які розташовані на двох берегах р.Збруч, та були розділені радянською владою при окупації території західного Поділля у 1939 році [4]. Вихованці нашого позашкільного закладу вивчають історію краю. Під час краєзнавчої експедиції ми пройшли маршрутом двома берегами Збруча, подолавши 22,5 км та відвідали: с.Криків, с.Боднарівка (Хмельницька обл.), с.Боднарівка (Тернопільська обл.), с.Сидорів (Тернопільська обл.), с.Шидлівці (Тернопільська обл.), с.Шидлівці, озеро Солонча (Хмельницька обл.). Метою нашого дослідження стало вивчення історії сіл на протилежних берегах Збруча, які були поділені і знедолені жакливою радянською окупацією. Поділля – надзвичайно багатий та цікавий на природні та історичні пам'ятки край. Особливо багато їх знаходиться вздовж Збруча, притоки Дністра. Краєзнавці приділили увагу цікавим природним та архітектурним пам'ятками, які можуть стати справжніми туристичними перлинами [3].

За Київської Русі Збручем пролягав «шлях з варяг у греки» – другий за важливістю торговельний маршрут. Життя на берегах Збруча вирувало з давніх-давен: тут знаходять згадки про поселення давніх людей, монети ще часів римського імператора Гордіана III. Збруч – ріка, що століттями розділяла долю єдиного народу. Він неодноразово ставав межею між різними державами, та ділив країну на «до Збруча», та «за Збручем». Вперше кордон про річці провела Кревська унія 1385р., відокремивши володіння Польщі та Литви. Потім землі до Збруча на Галичині, належали Австро-Угорській

імперії, а після Збруча починались володіння Російської імперії. Під час Першої світової війни по Збручу проходила лінія фронту між воюючими арміями. Рішучою спробою об'єднати українські землі стало проголошення акту Злуки Української народної республіки із ЗУНР, та згідно з договором між Росією та Польщею Збруч знову став рікою-кордоном для свого народу [2]. 17 вересня 1939 року радянський союз почав вторгнення на Західну Україну. З самого ранку солдати на конях, на танках їхали через не глибокий Збруч. Ріка на довгі роки стала метафорою поділу України, та навіть синонімом кордону. Це не тільки історико-географічний поділ, а формування ментальної різниці між українцями по обидва береги річки. Коли проліг кордон, з'явилися села з однаковими назвами, але з різною долею [4].

Давність села Боднарівка доказує наявність неподалік двох курганів, пише Ю.Сіцінський, історик Поділля 19 ст. Нажаль зараз древні кургани майже розорені. Назва села пов'язана з ремеслом боднарів. Деревини для виготовлення діжок було достатньо, тому і це ремесло було розповсюджене та відобразилося в назві села. Вперше поділене по р. Збруч після 1-го поділу Речі Посполитої у 1772, до того єдине подільське село Боднарі [5]. Спілкуючись з місцевими жителями хмельницької Боднарівки, ми взнали цікаві відомості з життя села коли Збруч став кордоном. Як розповів житель с. Боднарівка Поршняк О.І. родинні зв'язки ніколи не переривалися з польським селом Боднарівка ні при яких обставинах. Люди знали де можна перейти Збруч вбхід (бо мости всі зруйнували), та відвідували родичів. Особливо коли сутужно було з харчами, таким чином і виживали. В селі перед війною була прикордонна застава. Селянам заборонялося навіть дивитися у бік «ворогів», випасати худобу на березі Збруча, запалювати вогонь в хатах ввечері. Бувало військові стріляли в спину, якщо натрапляли на перебіжчиків. В польській Боднарівці селянам теж жилося не солодко, але вони мали землю і змогу годувати сім'ю. В 1939 р. коли Збруч перестав бути кордоном, багато поляків було депортовано. Боднарівка за Збручем майже спорожняла. Зараз вона вдвічі менше за хмельницьку. Ще в радянські часи, після війни було розпочато будівництво невеликих ГЕС так званий каскад гідроелектростанцій сила струму яких, з'єднавшись,

давала енергію колгоспам, фермам, школам, селам. В багатьох селах на Збручі ГЕС вже не працюють чи майже не працюють. В с. Боднарівка непрацюючу ГЕС викупив місцевий підприємець Копіляр І.П. і здійснює реконструкцію – полагодив турбіну, греблю. Зараз станція виробляє 600 кВт на год., дає робочі місця селянам, поставляє енергію в загальну енергосистему України. В селі є Михайлівська церква ПЦУ. Перейшовши греблю, опиняємось на території Тернопільської області. Долаємо крутий схил, який вкриває висока, до колін трава. Ліворуч – городи та хати тернопільського села Боднарівка. Прошло не одне десятиліття, але різниця помітна і зараз: будинки багатші, і люди більш віруючі. Помітна різниця й у мові: говорять по українськи, але з іншими наголосами. В селі збереглася мурована капличка та фігура «Матері Божої» на честь скасування панщини біля однієї з садиб [2].

Рухаємось вгору за течією Збруча краєм поля та загущеної кущами лісопосадки в напрямку с. Шидлівці Тернопільської області. Під час походу учасники експедиційного загону мали змогу добре познайомитись з двома селами з однаковою назвою - Шидлівці Тернопільської і Хмельницької областей.

Перша згадка про Шидлівці в історичних джерелах належить до 1578р. Але про давнє походження населеного пункту говорять залишки поселення трипільських племен та городища скіфського періоду, знахідки в курганах біля села, зброї періоду Київської Русі. Зацікавило нас в тернопільському однойменному селі гарна капличка, кам'яний хрест на початку села, встановлений у 1848 р., коли в Австро-Угорській імперії було скасоване кріпацтво отримали змогу мати клаптик землі і працювати на себе, та старий водяний млин. Вразила навісна кладка і те, що поряд є залишки опор автомобільного мосту. Місцева жінка, з якою ми розмовляли, пояснила нам, що міст було зруйновано в 1942 році на початку війни, а побудовано в 1939р., коли землі Західної України приєднали до Радянського Союзу. Міст відновили, але не якісно. Коли «Совети» прийшли до нас, розповіла місцева жителька, каплиці, святі хрести зруйнували і заборонили ходити в церкву. І тільки коли Україна стала вільною державою, люди згадали давні традиції, і зараз у нас в селі п'ять каплиць і греко-

католицька церква св. Йосифа, яка збереглась і не потребувала значного ремонту.

На лівому березі ріки Російські урядовці греко-католицьку віру заборонили і люди повернулися до православ'я. Після II світової війни радянською владою майже всі церкви були зачинені, зазвичай приміщення пристосовували під склади, кафе, навіть спортзали. В с.Шидлівці Хмельницької області церква св. Анни була переобладнана в склад міндобривю Коли Україна отримала незалежність, люди всією громадою зібрали кошти і майже заново відновили храм. Одне з найпоширеніших свят у селах це храмовий день. В день свята праведної Анни, архієрей Православної церкви України митрополит Хмельницький та Кам'янець-Подільський відвідує з архіпастирською візитацією храми в с.Шидлівці, Бондарівка [4].

Ми дослідили тільки декілька аспектів життя Позбручанських сіл – це релігія та довоєнний період існування поселень. В повоєнні роки розвиток с. Боднарівка, Шидлівці мало відрізнявся від розвитку сіл радянського Поділля. Разом з тим слід відмітити, що кінець ХХ ст. це несприятливий період у житті сіл. На фоні соціальних, культурних, економічних проблем села поступово занепадають.

Однією з перспектив покращення умов життя селян може бути розвиток різних форм туризму: зеленого, екскурсійного, оздоровчого, пішохідного, водного. Цьому сприяє наявність в краї унікальних історико - архітектурних та природних пам'яток.

В селі Сидорів (Тернопільська область) збереглись залишки оборонної фортеці XVII ст. Висока, довга замкова гора з трьох боків омивається невеличкою швидкою річкою Суходіл, притокою Збруча. В тому місці, де річка робить крутий вигин – дві повздовжні оборонні стіни з'єднуються під гострим кутом і нагадують за формою ніс гігантського корабля. Раніше на кожній стіні було по 3-4 вежі, напівкруглі в плані. Замок збудовано з вапняку, традиційного будівельного матеріалу на Поділлі. В північно-західній частині фортеці побудовані каземати, житлові та господарські будівлі. Бійниці замку були 3-ярусні, для ведення перехресного вогню. Південно-східна частина замку майже повністю втрачена. Добре простежується дорога, якою в'їжджали в замок. Збереглася в'їзна

надбрамна вежа з написом на латині, де описується історія побудови замка. Замок був побудований близько 40-50 років. Коли Сидорів викупили Пангейти у XVIII ст., останні власники маєтку, він вже був у руїнах. Власники села не дали розібрати фортецю на каміння, зате в радянські часи ніхто вже не шкодував старовину [1].

Дорога підіймається вгору і зверху, нарешті, відкривається перед нами панорама глибокої западини з зеленими широкими, як долоні, схилами, а внизу велике видовжене плесо озера Солонча в обрамленні коричнево-зеленої смужки з рогозу та війника з сухими жовтими метілками. Гарне видовище – природне озеро з плаваючими острівцями та майже солоною водою.

Озеро Солонча розкинулося у басейні річки Збруч біля сіл Шидлівці і Вікторівка, що на Чемеровеччині. Зовні воно схоже на ставок середніх розмірів, площею 15 гектарів і глибиною до трьох метрів. Живиться підземними та поверхневими водами. Стікає у річку Збруч. На значній площі заросло. Саме його назва вказує, що вода у ньому дещо мінералізована та солонувата. Водиться у цій водоймі різна риба: коропа, окуні, лини, карасі, а в заростях очерету знаходить притулок водоплавна птиця.

Солонча – чудове місце відпочинку. Навіть новачки звідси приходять з уловом. Ще одне диво озера – плаваючі острови, вкриті лозиною і хащею. Довгий час острови стояли по середині. Але під час бурі 5-6 вересня 1992 року острови вперлися в правий берег. Можна тільки дивуватися, яку потрібно мати силу стихії, щоб зрушити з місця таку громаду. Під дією вітру острови і зараз мандрують по плесу озера [1].

Список використаних джерел

1. Радзієвський В. О., Бурма В. О. Медобори. Путівник. Каменяр. Львів. 1971.
2. Прокопчук В.С. Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність : монографія / В.С. Прокопчук ; Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. – 2-ге вид., допов. – Кам'янець-Подільський. 2014.
3. Сіцинський Ю. Й. Приходи Подільської єпархії. Кам'янець-Подільський. 1903р. Переклад з російської О.Гречанюк. 2007.

4. Історичне краєзнавство. Напрями та методи історикокраєзнавчих досліджень: курс лекцій / В. Є. Голубко, А. В. Середяк, Р. Я. Генега та ін. Львів : ЛНУ імені Івана Франка. 2011. С. 54 – 88.

5. Бондарівка Тернопільська область: <https://decentralization.gov.ua/locality/42811>

ПРО ПЕДАГОГІКУ ТА КРАЄЗНАВСТВО: З ДИДАКТИЧНОГО ДОСВІДУ БЕРЕЖАНСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ (КІН. ХІХ СТ. – 1939 Р.)

Парацій В. М.

Бережанський краєзнавчий музей, м. Бережани, Україна

volodimirparacij1971@gmail.com

Безумовно, у краєзнавстві закладено виховне та пізнавальне підґрунтя. Мандрівки по рідному краї підсвідомо виховують почуття любові до «малої батьківщини», далекі поїздки з пізнавальною метою розширюють кругозір й світогляд мандрівника. Тому їх можна апріорно включати у педагогічний процес на рівні допоміжних навчальних дисциплін й прийомів виховного процесу.

Це твердження – не відкриття, воно уже здавна позитивно сприймається на європейському культурно-освітньому просторі. Краєзнавчий (краєзнавчо-туристичний) спектр запроваджувався і в практику навчального процесу та виховання старої Бережанської гімназії.

Так, згідно Звіту директора Матеуша Куровського за 1874-1875 навчальний рік, серед надобов'язкових предметів у третьому-четвертому та шостому-сьомому класах Бережанської гімназії згадувалася, зокрема, й «історія батьківського краю». Серед викладачів курсу – д-р Маурицій Мацішевський – відомий у майбутньому краєзнавець. Предмет викладався «у чотирьох класах по годині щотижнево». У вказаному навчальному році його відвідувало 83 учні.

«Краєзнавчими» за змістом були й пропоновані у гімназії самостійні роботи. Приклад: серед тематичних завдань з польської мови (п'ятий клас, перше півріччя) були зокрема: «Опис Бережан», «Мандрівка до Раю». На друге півріччя додавалися теми: «Опис Ринку в Бережанах», «Опис родинного дому».